

ספר

קצירת השדה

השלם

כרך א

דיני תרומות ומעשרות

הלכות פסוקות

ע"פ הכרעת רבותינו הראשונים והאחרונים,
ובפרט על פי הכרעת רבינו הרמב"ם ז"ל
ומרן השולחן ערוך זיע"א

חיברתיו בחמלת ה' עלי

שניאור ז. בלאאמו"ר הרה"ג ישראל שליט"א רווח

רב אזורי במועצה אזורית גזר ורב קהילת משכן התורה, אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ
ומח"ס שו"ת 'חלקת השדה' [ד"כ] 'תולעת שני' [ד"כ] 'שש משזר' [ב"כ]
'קצירת השדה' 'שביתת השדה' 'עץ השדה' 'תבואת השדה' ועוד

הספר נכתב בדיבוק חברים
עם הרה"ג רבי **מושה לנדאו** שליט"א

נערך בסיוע והשתתפות
צוות המחלקה התורנית של
"המכון למצוות התלויות בארץ"
הגהה ואינדקס: הרב אביחי בן ססי

הספר יו"ל בסיוע משרד התרבות - מינהל התרבות

כל הזכויות שמורות

המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד מיקוד: 4081003
טלפון: 03-9030580 פקס: 03-9030891
דוא"ל: b.m@macon.co.il

תוכן הענינים

כרך א

5	הסכמות.....
11	בשער הספר.....
א	מבוא - מקורות הדין וטעמי המצוה.....
יא	פרק א - יסודות וגדרי חובת הפרשת תרומות ומעשרות.....
לה	פרק ב - המקומות החייבים והפטורים.....
עט	פרק ג - המינים החייבים והפטורים.....
קלא	פרק ד - הגידול החייב והפטור.....
קס	פרק ה - דיני הפקר ולקוח.....
קפח	פרק ו - דיני יבול נכרי, מירוח נכרי, ומירוח ישראל ביבול נכרי.....
רלג	פרק ז - הזמן החייב והפטור.....
רנ	פרק ח - עונת המעשרות.....
רסג	פרק ט - גמר מלאכה.....
רעו	פרק י - קביעות למעשרות.....
שט	פרק יא - ראש השנה למעשר וחלוקת השנים למעשר.....
שכב	פרק יב - הפרשה ממינים שונים, ומדרגות חיוב שונות.....
שנג	פרק יג - הפרשה מן המוקף.....
שעז	מפתח ענינים מורחב.....

פרק א

יסודות וגדרי הפרשת תרומות ומעשרות

א. כל גידולי האדמה העומדים למאכל אדם, כשגדלו בארץ ישראל במקום שאינו הפקר, חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות לפני אכילתם. יש מהם שחיוכם מהתורה, ויש שחיוכם מדרבנן. וכל עוד שלא הופרשו התרומות והמעשרות נקראים הגידולים 'טבל', ואסורים באכילה. ואם התערבו בגידולים המותרים - אוסרים את תערובתם¹.

ב. מצות הפרשת תרומות ומעשרות היא ממצוות התלויות בארץ, ואינה נוהגת מן התורה אלא בארץ ישראל, וחז"ל תיקנו חיוב בהפרשה גם במקומות הקרובים לארץ ישראל (ושונים דיני תרו"מ מידיני חלה שנוהגת מדרבנן בכל חוץ לארץ). אמנם בזמן הזה לא נהגו לעשר כלל במקומות הסמוכים. ולהלן בפרק שני נבאר מה הם גבולות א"י ומה הם המקומות הסמוכים,

צמחים שאינם מאכל אדם, אע"פ שבשעת הדחק נאכלים. 'נשמר' - למעט הפקר. 'וגידולו מן הארץ' - למעט סוגי פטריות שאין יניקתם מהאדמה. והגם שכללנו כל סוגי התוצרת, הרי שמן התורה אין חייב אלא בדגן, בתירוש וביצהר [דהיינו תבואת חמשת המינים, יין ושמן] שנאמר (דברים יח, ד): "ראשית דגנך תירושך ויצהרך", מכל מקום יש הסוברים שגם שאר המינים מן התורה ויש שחילקו בין המינים השונים, וביארנו הדעות להלן בפרק שלישי. ומש"כ שאסורים באכילה, ד"ז נתבאר להלכה ברמב"ם (הל' מאכ"א פ"י הי"ט), וביארנו הדין להלן. ועוד ביארנו שם שהטבל אוסר את תערובתו במשהו כדין דבר שיש לו מתירין.

1. הנה עפ"י ר הגדרנו את כלל תוצרת האדמה בשם 'פירות' וכפי שקראם הכתוב: "מפרי הארץ", וכל מיני תבואה, קטניות, פירות, ירקות וירקות עלים, ושאר צמחים - הם בכלל, להוציא אם כתבנו להדיא חילוק בין המינים. ועוד ראה להלן בפרק ג, שם הזכרנו עוד פרטי דינים על תוצרת ממינים מיוחדים כגון התבלינים, צמחי מרפא, נבטים ופטריות, וכן גידולים שאינם ראויים או שאינם עומדים למאכל אדם. ולהלן בפרק יד, ביארנו את אפשרויות השימוש בתוצרת החקלאית שלא למטרות מאכל. וכלל גדול לימדנו חז"ל (ריש מס' מעשרות): "כלל אמרו במעשרות, כל שהוא אוכל, ונשמר, וגידולו מן הארץ - חייב במעשרות". 'אוכל' - פירושו מאכל אדם, למעט סוגי

וכן דין המקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, ודין עבר הירדן וסוריא².

ג. החיוב של בני ישראל בהפרשת תרומות ומעשרות, היה לראשונה לאחר ארבע עשרה שנים בתום הכיבוש וחלוקת הארץ, בשונה מדין הפרשת חלה וערלה שהתחייבו בהם מיד בכניסתם לארץ. ובעז"ה כשיחזור חיוב תרו"מ מן התורה, יתחיל החיוב מיד עם כניסתם לארץ³.

ד. חיוב הפרשת תרומות ומעשרות נוהג גם בזה"ז שאין בית המקדש קיים, ויש מי שכתב, שגם בזה"ז חובתו מן התורה. אולם העיקר להלכה שבזה"ז איננו נוהג אלא מדברי חכמים, ואף לאחר שקרא 'שם תרומה' אינו אלא מדרבנן. והטעם הוא כיון שבזה"ז אין ביאת כל ישראל כשם שהיתה בכניסתם הראשונה לארץ, ועוד טעמים נוספים נאמרו בזה וראה בהערה⁴.

.....

פרק ו) שדרשו מהפסוק (דברים ל, ה): "והטיבך והרבך מאבותיך" - אבותיך פטורים היו ונתחייבו, ואתם פטורים הייתם ונתחייבתם. אבותיכם לא היה עליהם עול מלכות, ואתם, אע"פ שיש עליכם עול מלכות [שהרי בעליית עזרא היה עול מלכות פרס עליהם, והחזיקו בארץ רק לאחר הסכמת ורישיון מלך פרס]. אבותיכם לא נתחייבו אלא אחר י"ד שנה, ז' שכיבשו וז' שחלקו, אבל אתם כיון שנכנסתם נתחייבתם. אבותיכם לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה, אבל אתם ראשון ראשון קונה ומתחייב. ודרשה זו היא לדעת כולם, ואף למי שסובר שם שבימי עזרא לא התחייבו אלא שמאליהם קיבלו עליהם את המעשרות, מבאר שדרשה זו היא לעתיד לבוא, וגם כשיירשו את כל הארץ המובטחת לאברהם, שהיא ארץ עשרה עממין, כולל את הקיני הקניזי והקדמוני - כך יהיה, שיתחייבו מיד בכניסתם לארץ.

4. כתב רבינו הרמב"ם (בריית הלכות תרומות), שתרו"מ נוהג בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית. ובהמשך

2. שנינו במשנה בקידושין (פ"א מ"ט): כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ. ובגמ' (לו ע"א) למדו זאת מהפסוק (דברים יב, א): "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ...". ולהלן בפרק שני ביארנו הדין בהרחבה.

3. כ"ה בגמ' בקידושין (שם), וזה עפ"י הספרי בתחילת פר' שלח. וכן בירושלמי ערלה (פ"א ה"ב), שלא התחייבו בתרו"מ עד אחר ירושה וישיבה, שהם הכיבוש והחלוקה. ובפירוש עמק הנצי"ב (על הספרי שם) מבאר, שלכו"ע לא התחייבו בתרו"מ אלא לאחר כיבוש וחלוקה, ומביא ראיות מכמה סוגיות שנקטו זאת בפשיטות (ראה קידושין מ ע"ב, כתובות כה ע"א, נדה מז ע"א). ופירוש הטעם ברש"י עמ"ס נדה (שם) שבתרו"מ אין חיוב עד אחר כיבוש וחלוקה, משום דכתיב: "תבואת זרעך", עד שיביא כל אחד את שלו. ועוד טעמים נאמרו בזה. וכל האמור הוא בקדושה ראשונה, אולם בקדושה שניה התחייבו מיד בכניסתם לארץ, וכמבואר בירושלמי בשביעית (ריש

אלא בחלה. עוד מצאנו בראשונים את דעת הראב"ד שהשיג על הרמב"ם (שם) וס"ל, דהוי מדאורייתא גם בזה"ז, שהרי נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש (ביבמות פא ע"א) אם תרומה בזה"ז מדאורייתא, והלכה כריו"ח שהיא מדאורייתא, אולם ראה בנו"כ שם שהרחיבו לבאר מ"ט לא פסק הרמב"ם כריו"ח. והלכה למעשה. פסק מרן השו"ע (סי' שלא סעי' ב) כדעת הרמב"ם, ורבינו הרמ"א שם הביא דעת הטור בשם ר"י דס"ל שהוא מן התורה, וסיים: אך לא נהגו כן.

והנה, מצאנו שבירושלמי (שביעית ריש פרק ו) נחלקו מדוע נתחייבו בביאתם בימי עזרא, כאשר לדעת ר' יוסי בר חנינא התחייבו מדין תורה, עפ"י הפסוק (דברים ל, ה): "והביאך ה' אלוקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה" - הקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך מדבר תורה, אף ירושתך מדבר תורה. ואילו ר' אלעזר סובר שמאליהן קיבלו עליהם את המעשרות, ע"ש. ובביאור הר"ש (שם ד"ה ירוש') דן בדברי ר"א האם בבית שני היו חייבים מדרבנן או מדאורייתא. ומ"מ לאחר חורבן בית שני בודאי שלר"א פקע חיובו מהתורה לכל השיטות.

ודע עוד, שיש מי שכתב שמעשר שני ומעשר עני הם מן התורה גם בזה"ז, כ"כ הרדב"ז בתשובה (ב' אלפים ע), וכן כתב בבשמים ראש (סי' קסב). אמנם הרדב"ז עצמו חוזר בו (בדבריו על הרמב"ם בסופ"א מתרומות). ויעוי' עוד בנודע ביהודה (קמא א"ח סי' לו) דן בדברי הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ד) שאפשר שלא הכריע לגבי מעשרות אם הוא מדרבנן, וזו הסיבה שלגבי מי שצריך להאכילו טבל או נבילה פסק שיש להאכילו נבילה.

ומש"כ שאע"פ שחיוב ההפרשה בזה"ז מדרבנן, יש מי שכתב שלאחר שקרא שם תרו"מ חלה ההפרשה מדאורייתא, ודינה כתרומה גמורה, כן כתבו באהל

(הל' כו) כתב וז"ל: התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהן, שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י בלבד ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר: "כי תבואו", ביאת כולכם כשהיו בירושה ראשונה, וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישית, לא כשהיו בירושה שניה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן... וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבין בזה"ז אלא מדבריהם כתרומה. ע"כ. וראה מש"כ הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל (פי"ב הט"ו) שבביאתם בימי עזרא התחייבו במעשר. והוסיף: וכן לעתיד לבוא בביאה שלישית בעת שיכנסו לארץ... ויתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות. עוד ראה ברמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ו הט"ז) שכתב: ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קידשה לעת"ל, ובקדושת שאר ישראל ענין שביעית ומעשרות וכיו"ב לא קידשה לעת"ל ... אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, וכיון שעלה עזרא וקידשה לא קידשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השניה, הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהל' תרומה. עכ"ל. וכוונתו, שמצד קדושת הארץ קדושה שניה לא בטלה, אלא שתנאי לחיוב הוא ביאת כולכם, וכפי שפירש בהלכות תרומות הנ"ל. וכן מבואר ברמב"ם בתשובותיו, ע"ש (סי' כד ובדפוס אחר סי' קלב).

ובראשונים (רבינו הרשב"א ועוד) מצאנו טעם אחר מדוע אינו אלא מדרבנן והוא, שלדבריהם לאחר חורבן בית שני בטלה קדושת הארץ, ולא ניח"ל האי טעמא של 'ביאת כולכם' דלדידהו לא נאמר תנאי זה

עליה. ונדון בהקשר דין זה של רוב יושביה עליה, לגבי כמה ממצוות הארץ להלכה ולמעשה:

ערלה: קי"ל להלכה שערלה נוהגת מדאורייתא גם בזמן הזה, וכ"כ הרמב"ם (הל' מאכ"א פ"י ה"טו) וכן משמעות רוב הראשונים והמפרשים, וכן פסק מרן השו"ע (סי' רצד ס"ט), ובשו"ת המבי"ט ח"ג (סי' קכז), ובנו המהרי"ט ביו"ד (סי' לד), ובמלבושי יו"ט בקונטרס חוב"ק (סי' ג), ומקור ברוך ח"ב (סי' ד), ועוד. אמנם המל"מ (הל' מאכ"א פ"י ה"א) כתב עפ"י ד התוס' ביבמות (פא ע"א) לגבי כלאים, שה"ה לערלה בזה"ז שספיקה מותר. וכן הביאו הדברים הגאון המהר"י אלגאזי בספרו ארעא דרבנן (סי' שכא), פרי האדמה ח"א (דכ"ה ע"ב). וע"ע בתפא"י ריש פ"א דערלה. והצל"ח כתב (ברכות לו ע"א) שגם לדעת הרמב"ם איסור ערלה בזה"ז אינו מן התורה, ואף אם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, מ"מ, מאחר שכתוב: "כי תבואו", צריך שתהיה ביאת כולם, ובעליית עזרא לא היה כן. וראה גם סמ"ק (מצוה רטו), ובשדי חמד (מערכת הלמד סי' קמא). אמנם ראה במנחת חינוך (מצוה רמו סקי"א) שכ' שגם להצל"ח אסור, אלא שאין דינו כדין הארץ אלא אסור כח"ל מהלכה למשה מסיני, ונפק"מ תהיה לספיקו, שבח"ל יהיה מותר, וראה עוד שם מצוה רמו סקט"ו. הרי לך, שמכל מקום דעת רבינו הצל"ח לתלות בביאת כולם גם דין ערלה. והגם שלמעשה אין הלכה כדבריו, מכל מקום ראינו שבעניינים שונים צירפו את דעתו לספיקות, וכגון דברי המקור ברוך (ה"ב גינצבורג ח"ב סי' ד), וכן בדגל ראובן (ח"ב סי' רז) שסוברים, שגם לענין ערלה תלוי דין ארץ ישראל בכיבוש עולי בבל, שמאחר שכתבה התורה כי תבואו, תלוי הדבר בהיות בני ישראל בארץ, וכשגלו - פקעו הדינים שמחמת הביאה, ואעפ"כ, כשכבשו עולי בבל, אזי דין המקומות שישבו בהם הוא כא"י. ולכן לדבריהם דיני ערלה בעולי

מצרים הוא מדרבנן [אמנם למעשה כתבתי בחלקת השדה כרך א ובספר עץ השדה בפ"א ובגבולות השדה בפרק על ערלה, שהעיקר להלכה שגם בגבולות עו"מ נוהג מן התורה, ולמעשה רבינו הרמב"ם לא הזכיר ענין של ביאת כולם לא בערלה ולא בכלאים, ויעו"ש עוד מה שכתבתי בזה]. ועוד אביא דוגמא נוספת והיא מדברי מרן בעל יביע אומר (ח"ו יו"ד סי' כד) בתשובתו המפורסמת על דיני פירות בשוק אם אפשר להתירם מחמת כמה ספיקות, ובתו"ד הביא וצירף את דעת המל"מ והצל"ח האומרים שערלה בזה"ז דרבנן הגם שנדחתה מההלכה, ומכל מקום מצטרפת דעה זו לספיקות נוספים, יעו"ש. הרי שיש כמה נפ"מ לדין באם תשתנה המציאות שיהיו רוב יושביה עליה.

תרומות ומעשרות: כתב הרמב"ם (ריש הלכות תרומות) שתרו"מ נוהג בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית. ואעפ"כ כתב (שם בהכ"ו) וז"ל: התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא - אינה מן התורה אלא מדבריהן, שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י בלבד ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר: "כי תבואו", ביאת כולם כשהיו בירושה ראשונה, וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישית, לא כשהיו בירושה שניה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן... וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבין בזה"ז אלא מדבריהם כתרומה. וראה מש"כ הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ב ה"טו) שבביאתם בימי עזרא התחייבו במעשר. והוסף: וכן לעתיד לבוא בביאה שלישית בעת שיכנסו לארץ... ויתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות. עוד ראה ברמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ו ה"טז) שכתב: ולמה אני אומר במקדש ירושלים קדושה ראשונה קידשה לעת"ל, ובקדושת שאר ישראל ענין שביעית ומעשרות וכי"ב לא קידשה לעת"ל ... אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו